

Yazarlar

Yener PAZARCIK	Aytül Ayşe CENGİZ
Pelin KANTEN	Enver Samet ÖZKAL
Elif SUNGUR	Belkıs ÖZKARA
Kübra MERT MAHAN	Asiye YÜKSEL
Parvın ORUJZADE	Esra Gökçen KAYGISIZ
Ozan AĞLARGÖZ	Hakkı AKTAŞ
Sadık ILGIN	

Editör:

Hakkı Okan YELOĞLU

CUMHURİYETİN ERKEN DÖNEM KURUMLARI

-II-

FABRİKALAR

ÖRGÜT KURAMLARI BAĞLAMINDA İNCELEMELER

© Tüm hakları mahfuzdur. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan kitabevinin izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

YÖNETİM AKADEMİSİ DERNEĞİ YAYINLARI

No : 2

Kitap Adı: CUMHURİYETİN ERKEN DÖNEM KURUMLARI -II- FABRİKALAR ÖRGÜT KURAMLARI BAĞLAMINDA İNCELEMELER

Birinci Baskı

Haziran 2025

Dizgi Düzenleme: Hakkı Okan YELOĞLU

Editör : Hakkı Okan YELOĞLU

Kapak : Başar ÖZGÜRBÜZ

ISBN : 978-625-94712-1-1

Basım

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım

Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.

Matbaacı Sertifika Numarası: 77398

Cemal Yener Tosyalı Cad. No: 57/A (113)

Vefa-Fatih/İSTANBUL

Tel: (212) 527 0 718

(850) 441 0 359

Faks: (212) 519 20 71

www.filizkitabevi.com

bilgi@filizkitabevi.com

CUMHURİYETİN ERKEN DÖNEM KURUMLARI
-II-
FABRİKALAR
ÖRGÜT KURAMI BAĞLAMINDA İNCELEMELER

Editör
Hakkı Okan YELOĞLU

YAZARLAR

Yener PAZARCIK, Pelin KANTEN, Elif SUNGUR, Kübra MERT MAHAN,
Parvın ORUJZADE, Ozan AĞLARGÖZ, Aytül Ayşe CENGİZ,
Enver Samet ÖZKAL, Belkıs ÖZKARA, Asiye YÜKSEL,
Esra Gökçen KAYGISIZ, Hakkı AKTAŞ, Sadık ILGIN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IX
--------------------	-----------

İLK FABRİKALAR ÜZERİNDEN CUMHURİYETİ OKUMAK: 1923-1938	1
---	----------

Giriş.....	1
1923 ve 1938 Arasında Kurulmuş Fabrika/Tesislerin Genel Değerlendirmesi .	3
Liberal İktisat Politikaları Dönemi: 1923-1930	6
İzmir İktisat Kongresi (1923).....	9
Teşvik-i Sanayi Kanunu (1927)	10
Devletçi Politikalar Dönemi: 1930-1939	11
Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı ve Etkisi (1934)	14
İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1936)	15
Fabrika/Tesisler Üzerinden 1923-1938 Döneminin İncelenmesi.....	16
Girişimlerin Kurumsal Gerekçeleri.....	17
Günümüze Ulaşan Fabrika ve Tesisler	20
En Erken ve Yakın Tarihte Faaliyeti Son Bulan Fabrika ve Tesisler	21
Fabrika ve Tesislerin Kuruluşunda Yabancı Ülkelerin Etkisi.....	22
Cumhuriyetin İlk Bankaları-Sanayileşmenin Finansmanı	23
Fabrika ve Tesislerin Açılış Süreçleri	24
Sonuç.....	25

BEYKOZ DERİ VE KUNDURA FABRİKASI'NIN KURULUŞUNDAN CUMHURİYET'E KLASİK ÖRGÜT TEORİSİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ.....	28
--	-----------

Giriş.....	28
Fabrika	32
Cumhuriyet Öncesi Dönem: Osmanlıda Sanayi ve Fabrikalar	32
Esaret-i İktisadiyye	33
Cumhuriyet Dönemi: Milli olan herşey bizimdir.....	36
Beykoz Miri Debbaghaneleri'nden Beykoz Deri ve Dibağat ve Kundura Fabrikası'na: Cumhuriyet Öncesi Dönemde Fabrika.....	38
Sümerbank Dönemi: Herşeyi Daha İyi Başaracağız.....	41
Beykoz Kundura: Türkiye'yi ve Sümerbank'ı seviyoruz	43
Kundura'nın Hafızası: Bir Fabrikaya Sığın Dünya	45
Klasik Örgüt Teorisi.....	45
Klasik Örgüt Teorisi Bağlamında Beykoz Kundura Fabrikasının İncelenmesi	47
Yöntem.....	47

Araştırma Evreni ve Örneklem	48
Sözlü Tarih Görüşmelerinin Analizi ve Bulgular	50
İş Organizasyonu ve İşin Yapılma Biçimi	51
Verimlilik, İş Yaparken Kullanılan Donanımlar ve Aletlerin Uygunluğu	54
Örgüt Yapısı ve İdare	55
İşe Alım	60
İş Bölümü, Uzmanlaşma ve Personel Eğitimi	63
Sosyal İhtiyaçlar, Çalışma Atmosferi, İşçi Sağlığı ve Güvenliği, Barınma	68
Liderlik	75
Ücretler, Ödemeler, Sandık, Sendika	77
Sonuç	80
<i>KAYNAK BAĞIMLILIĞI KURAMI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN İLK ÇAY FABRİKASI: ZİHNİ DERİN ÇAY FABRİKASI</i>	88
Giriş	88
Kuramsal Çerçeve	91
Yöntem	93
Fabrikalaşmaya Giden Dönemler	94
1800’Lü Yılların Sonu-1918 Dönemi	94
1918-1937 Dönemi	96
1937 ve Sonrası Dönem	98
Sonuç	105
<i>ANKARA BİRA FABRİKASI BAĞLAMINDA ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDEKİ SOSYAL VE ENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜMÜN İZLERİ</i>	110
Giriş	110
Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Başkent Ankara ve Sosyal Dönüşüm	111
Atatürk Orman Çiftliği ve Endüstriyel Dönüşüm	113
Türkiye’de Bira Üretimi ve Tüketimi	116
Ankara Bira Fabrikası	118
Sonuç	121
<i>DEMİR-ÇELİK SEKTÖRÜNÜN ÜLKELERİN KALKINMALARINDAKİ ROLÜ: KARDEMİR ÖRNEĞİ</i>	125
Dünyada Demir-Çelik Sektörü	127
Osmanlı Devleti Döneminde Türkiye’de Demir-Çelik Sektörü	131
Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Demir-Çelik Sektörü	133
Karabük Demir-Çelik Fabrikaları (Kardemir)	135
Sonuç	137

**CUMHURİYETİN İLK DÖNEM KIYMETLİSİ “MEDENİYET
HAMURU SEKA” VE İNOVASYON**

**Örgüt Kuramları Bağlamında Koşul-Bağımlılık ve Modernite (Stratejik
Perspektifte Kurumsal Girişimcilik ve Yenilikçilik) Temelli**

Büyümlerinin Değerlendirilmesi142

Giriş.....	142
Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’si’ne Kâğıt Sanayine Genel Bir Bakış	147
İmparatorluktan Devralınan Milli İktisat Dönemi: 1923-1929	151
İzmit Kâğıt ve Karton Fabrikasının Kuruluşu.....	153
Kuruluş yeri seçimi	153
Dönemsel Olarak İzmit SEKA Fabrikası	154
Örgüt Kuramları Bağlamında Koşul-Bağımlılık ve Modernite (Stratejik Perspektifte Kurumsal Girişimcilik ve Yenilikçilik Temelli Büyüme)	157
Yönetim Perspektifinde Örgüt Kuramları.....	157
Koşul- Bağımlılık Kuramı	159
Modernite Kuramı (Girişimcilik ve Yenilik)	159
Bilimsel Bir Keşif	160
İlkler	161
İlk Türk Kağıdı	161
SEKA Sümerbank eliyle kurulan ilk Kamu İktisadi Teşekküllerinden (KİT) biridir.	162
İlk Kağıtçılık Okulu	163
İzmit’te İlk Spor Kulübü.....	163
Kentte İlk Sendikal Örgütlenme	164
Kurum Bülteni	165
Kadın ve Çocukların İş Hayatında Yer Alması	165
Kentin İlk Sineması.....	165
Kentin İlk Ugarlık Okulu	165
İlk Sosyal-Fabrika.....	166
Modernite Bağlamında Örgütsel Yeniden Yapılanma.....	167
Koşul-Bağımlılık Kuramı Kapsamında Uyum ve Performans	168
Koşul-Bağımlılık Kuramı Kapsamında Elektriğini ve Suyunu Üreten Fabrika	168
Koşul-Bağımlılık Kuramı Kapsamında Performans	168
Koşul-Bağımlılık Kuramı Kapsamında Dış Çevre Direnci	168
Koşul-Bağımlılık Kuramı Kapsamında Ekonomik Uyumsuzluklar	169
Koşul-Bağımlılık Kuramı Kapsamında Örgütsel Çöküş	169
Sonuç ve Öneriler.....	170

***BİLGİ TEMELLİ TEORİ BAĞLAMINDA TÜRK SANAYİİ HARBİYE
VE MADENİYE FABRİKASI.....178***

Giriş.....	178
Şakir Zümre Bey ve Türk Sanayii Harbiye ve Madeniye Fabrikası	179
Bilgi Temelli Teori	186
Bilgi Temelli Teori Kapsamında Türk Sanayii Harbiye ve Madeniye Fabrikası.....	187
Bilginin Stratejik Rolü	188
Bilginin Dinamik Doğası	189
Örgütsel Öğrenme ve Adaptasyon	192
Bilgi Yönetimi	193
Rekabet Avantajı.....	196
Sonuç ve Değerlendirme	198

***CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK SAVUNMA SANAYİSİNİN
TEMELLERİ: Bağımsızlık Yolunda Ağır Sanayi Hamlesi Makine
Kimya Endüstrisi Kurumu.....204***

1. Giriş.....	204
2. Dünden Bugüne Türkiye’de Savunma Sanayii	205
3. Türk Savunma Sanayiinin Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması.....	207
4. Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunun Dünyası ve Bugünü	209
4.1. MKEK’nin Kuruluş Amacı ve Yapacağı İşler.....	211
4.2. MKEK’nun Gelişim Sürecindeki Faaliyetler	212
4.2. MKEK’nin Örgütsel Yapısının Değişimi ve Mevcut Durum.....	218
5. Örgüt Kuramları Bağlamında MKEK’nun Değerlendirilmesi.....	222

***BİR GİRİŞİMCİLİK VAKASI OLARAK BURSA MERİNOS
FABRİKASI.....228***

• GİRİŞ.....	229
• KURUMSAL ALTYAPI.....	230
• YÖNTEM VE ANALİZ.....	233
• BULGULAR VE TARTIŞMA.....	233
• SONUÇ :.....	236
MERİNOS KUMAŞ FABRİKASI KURULUM KRONOLOJİSİ	237

ÖNSÖZ

Cumhuriyetimizin 100. yılını coşkuyla kutlamaya devam ettiğimiz bu dönemde, geçmişi derinlikli bir şekilde incelemek, kurumlarımızın tarihsel ve yapısal gelişimini yeniden değerlendirmek büyük bir önem taşımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kurulan ve şekillenen kurumlar, yalnızca dönemin ihtiyaçlarına cevap vermekle kalmamış; aynı zamanda ülkenin kalkınma, modernleşme ve toplumsal dönüşüm süreçlerinde temel yapı taşları olmuştur.

Bu kitap, Cumhuriyetimizin ilk dönem kurumlarını **örgüt kuramları perspektifleriyle** inceleyen ve bu alana özgün katkılar sunmayı amaçlayan kapsamlı bir çalışmanın ürünüdür. Kitabın temelini, ilki 27 Ekim 2023 tarihinde Başkent Üniversitesi'nde, ikincisi ise 25 Ekim 2024 tarihinde Bahçeşehir Üniversitesi'nde gerçekleştirilen **“Cumhuriyetin İlk Dönem Kurumları Çalıştayları”** oluşturmaktadır. Söz konusu çalıştaylarda, alanında yetkin akademisyenler tarafından seçilen kurumlar, yönetim bilimi, ekonomi, sürdürülebilir kalkınma ve örgütsel yapı bağlamında derinlemesine tartışılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan bu kurumlar, yalnızca dönemin şartlarını karşılamak için değil; aynı zamanda geleceğin Türkiye'sini inşa edecek temel yönetim modellerini ve örgütlenme biçimlerini geliştirmek amacıyla tasarlanmış ve uygulamaya geçirilmiştir. Bu yönüyle söz konusu kurumların hem mikro düzeyde yönetim uygulamalarına hem de makro düzeyde kalkınma politikalarına katkı sağladığı görülmektedir.

Kitapta, Yener Pazarcık ve Pelin Kanten İlk Fabrikalar Üzerinden Cumhuriyeti Okumak başlıklı çalışmalarında Cumhuriyetin ilk döneminde kurulan fabrikalar hakkında geniş bir değerlendirme yapmıştır. Takiben, Elif Sungur Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'nı; Sadık Ilgın Merinos Fabrikası'nı; Esra Gökçen Kaygısız Türk Sanayii Harbiye ve Madeniye Fabrikası'nı; Kübra Mert Mahan ve Parvın Orujzade Zihni Derin Çay Fabrikası'nı; Asiye Yüksel SEKA'yı; Hakkı Aktaş Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'nu; Ozan Ağlargoç ve Ayşe Aytül Cengiz Ankara Bira Fabrikası'nı; Enver Samet Özkal ve Belkis

Özkara Kardemir'i detaylı bir şekilde incelemiş ve kuramsal tartışmaları ele almışlardır.

Bu kitap, **Yönetim Akademisi Derneği Yayınları** kapsamında hazırlanmış olup, örgüt kuramları ekseninde Cumhuriyet kurumlarının akademik incelemesine yeni bir pencere açmayı hedeflemektedir. Ayrıca, ilerleyen süreçlerde benzer yöntemlerle farklı kurumların da ele alınması ve çeşitlendirilmesi hem akademik literatüre hem de uygulamalı yönetim alanına değerli katkılar sunacaktır.

Bu eserin ortaya çıkmasında katkı sağlayan tüm akademisyenlere, çalıştaylara ev sahipliği yapan üniversitelere ve süreci destekleyen Yönetim Akademisi Derneği'ne teşekkür eder, bu çalışmanın Cumhuriyetimizin 100. yılına anlamlı bir katkı sunmasını dilerim.

Prof. Dr. Hakkı Okan YELOĞLU